

Klasszikus héber nyelv 4.:

Szintaxis

BBN-HEB11-204

Biró Tamás

A főnévi csoport (folyt.): belső szerkezete.

2023. október 4.

Ismétlés a mai órára

Az elsőéves anyagból

- Minden más, ami nem ige

Témaválasztás házi dolgozatra

Kérdések

az olvasmányokkal kapcsolatban?

A szófajokról és a nyelv szintjeiről...

... avagy „mi az ige”?

... avagy mit utáltam az iskolai nyelvtanórákon?

Általános iskolában azt tanultam, hogy

- „Az ige cselekvést, történést, létezést kifejező szófaj”.
 - Az igenevek (főnévi igenév, melléknévi igenév, határozói igenév) önálló szófaj.
- ➔ Akkor most ige-e: *táncolni, táncolva, tánc, táncolás?*

Szófajok a **nyelvi szintek szerint**: az ige...

- Szemantika: cselekvést, történést, létezést fejez ki.
- Szintaxis: a mondatban az állítmányi szerepet tölti be.
- Morfológia:
 - Inflexiós (ragozási) morfológia: **igeragozási paradigma (konjugáció)** szerint:
 - Idő, mód, szám, személy (és nem, stb.) szerinti paradigmába rendeződik.
 - Ezen paradigma részei a *non-finit* alakok is (igenevek, stb.).
 - Derivációs (képzési) morfológia és szóösszetétel: „igeként” viselkedik.
(Például ige → ige képzők vs. ige → főnév képzők vs. főnév → főnév képzők vs. főnév → ige képzők.)

Morfológia, szintaxis, szemantika

- Ige: „cselekvést, történést, létezést kifejező szófaj”.
 - Ez szemantikai meghatározás, de a szemantika ritkán hivatkozik szófajokra!
 - Szintaxis: azon szavak halmaza, melyek a mondat (igei) állítmányi pozícióját betölthetik.
 - Morfológia: azon szavak halmaza, amelyeket az igei paradigma szerint ragozunk (tehát nem, szám, személy, idő, aspektus, stb. szerint – részletek nyelvenként változhatnak).

Kicsit körkörös meghatározások, de folyamatos approximációval konzisztens rendszer jön létre, amit nyelvészetnek nevezünk.

Szófajok a **nyelvi szintek szerint**: a főnév...

- Szemantika:
 - Entitásra utal.
 - Konkrét vagy elvont, élő vagy élettelen, stb.
- Szintaxis:
 - A mondatban az alany, a tárgy, a birtokos, stb. szerepét töltheti be.
- Morfológia:
 - Inflexiós (ragozási) morfológia: **főnévragozási paradigma** (*deklináció*) szerint.
 - Derivációs (képzési) morfológia és szóösszetétel: „főnévként” viselkedik.
(Például ige → ige képzők vs. ige → főnév képzők vs. főnév → főnév képzők vs. főnév → ige képzők.)

Morfológia, szintaxis, szemantika

Kicsit körkörös meghatározások, de folyamatos approximációval konzisztens rendszer jön létre, amit nyelvészetnek nevezünk.

- Tárgy: „az a mondatrész, amely azt nevezi meg, akire vagy amire az ige által kifejezett cselekvés irányul”.
- Ez szemantikai meghatározás, de a szemantika ritkán hivatkozik szófajokra!
- Szintaxis: az igétől függő mondattani pozíció, amelyet főnevek és főnévi szószerkezetek (de nem prepozíciós szerkezetek) tölthetnek be. Például SVO nyelvekben az ige utáni pozíció.
- Morfo-szintaxis: az ige azon kötelező vonzata, amely tárgyesetet kap (pl. magyar *-t*, proto-sémi *-a -*, névmások esetén *him*, אֹתוֹ, héber határozott főnév esetén אֶל prepozíció, stb.).

Budapestre utazom. — az ige által kifejezett cselekvés Budapestre irányul, nem?

Tanulság és figyelmeztetés

- Szintaxis: mely szófajok milyen szerepet töltenek be a mondatban?
- A félév során három szint keveredni fog:
 - Morfológia (alaktan)

Például: *-ti, -ta, -t, ∅, -a, -nu, -tem, -ten, -u* szuffixumot kap.
 - Szintaxis (mondattan)

Például: *az igei állítmány szerepét tölti be, alaphelyzetben a mondat elejére kerül, az alannyal egyezik nemben, számban és személyben.*
 - Szemantika (jelentéstan)

Például: *befejezett (leggyakrabban múlt idejű) cselekvést fejez ki.*

Tanulság:

*Egy-egy nyelvi jelenség meghatározása, vizsgálata során
érdemes különválasztani az egyes nyelvi szinteket.*

És még két példa, ami hasznos lesz:

A nyelvi szintek szerint: a főnév határozottsága...

- Szemantika:
 - Egy bizonyos entitást jelöl a világban, nem az entitások egy osztályát, vagy ezen osztály egy meghatározatlan elemét.
- Szintaxis:
 - A mondatban határozott főnévként viselkedik:
pl. héberben egyeztetés melléknévvel, tárgyként $\text{לְ} \underline{\text{nota accusativi}}$...
- Morfo-szintaxis:
 - Határozott névelőt (magy. *a*, ang. *the*), határozott klitikumot (héb. *ha-*) vagy határozott végződést (arámi *-a*, svéd *-et*) kap.

A nyelvi szintek szerint:

kettes szám (*dualis*) a héberben...

- Szemantika:

- Valamiből kettőt jelöl (pl. יוֹמַיִם). Vagy többet, ami leggyakrabban kettő (יְדָיִם).
→ Akárcsak bármely nyelvben: ettől még nem lenne önálló nyelvtani kategória.

- Szintaxis:

- A mondatban többes számként viselkedik: egyeztetés melléknévvel, igével...
→ Tehát nincs értelme önálló dualisról beszélni (hanem a pluralis rendhagyó formája).

- Morfológia:

- Jellegzetes végződés: *-ajim*, penultima hangsúllyal.
→ Tehát van értelme önálló dualisról beszélni.

Tanulság és figyelmeztetés

- Szintaxis: mely szófajok milyen szerepet töltenek be a mondatban?
- A félév során három szint keveredni fog:
 - Morfológia (alaktan)
 - Szintaxis (mondattan)
 - Szemantika (jelentéstan)
- A három összekapcsolódik, enélkül nem jutunk el a szavaktól a szövegig.
- Sok nyelvten összemossa őket.
- Tudatosítsuk a különbséget, mielőtt a kölcsönhatásukat vizsgáljuk.

Arnold and Choi (2003), p. 1.

szerezőink és célközönségük célja

At the heart of biblical interpretation is the need to read the Bible's

syntax, that is, to study the way words, phrases, clauses, and sentences

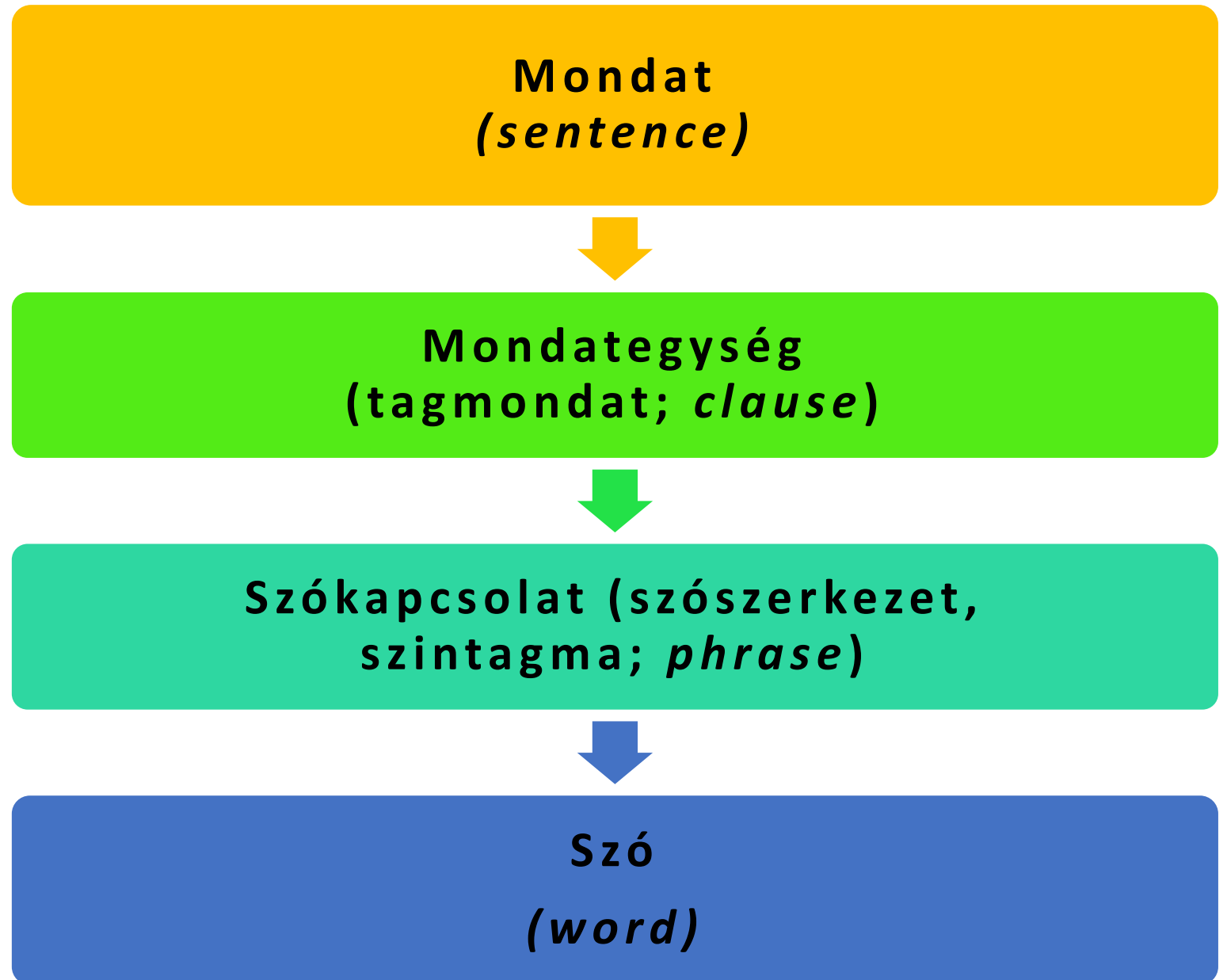
szavak, szókapcsolatok, mondategységek és mondatok

relate to one another in order to create meaning.

szemantika

A nyelv szintjei

A szintaxis
szerveződési
szintjei

A főnévi csoport belseje:
bevezetés & a héberben

Függőségi elemzés vs. összetevős elemzés

Zabpehely fagyasztva szárított banánnal

**függőségi
elemzés**

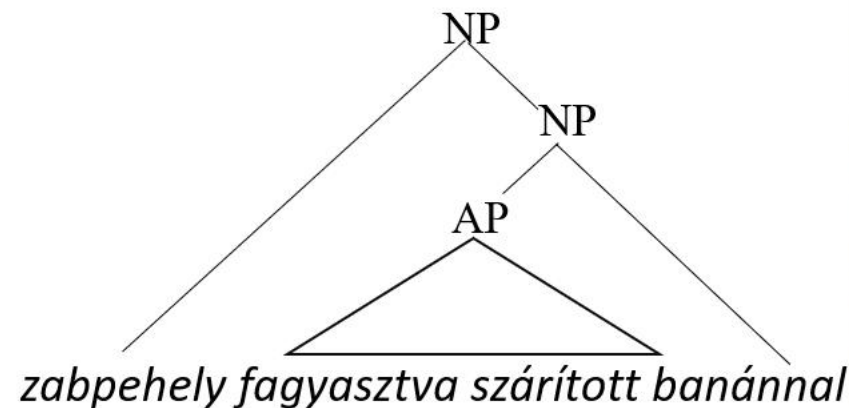
- Ádám (5;7): „Ebben tényleg fagyasztott zabpehely van?”

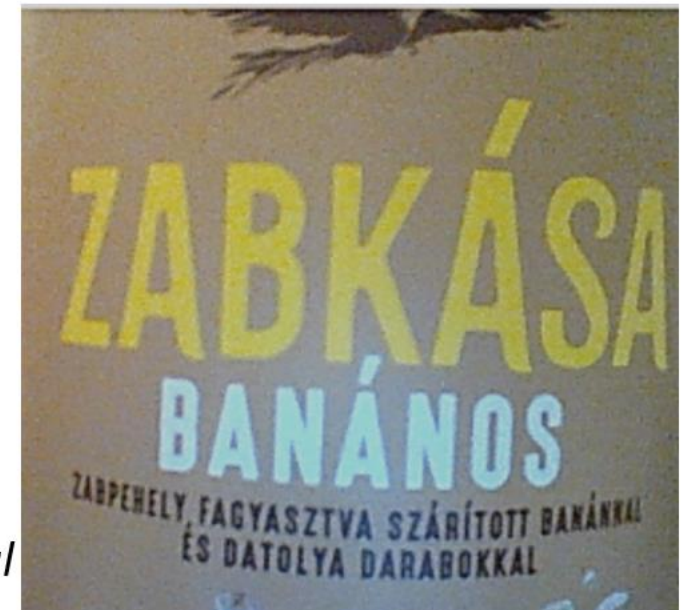
Zabpehely fagyasztva szárított banánnal

**összetevős
elemzés**

- Ádám (5;7): „Ebben tényleg fagyasztott zabpehely van?”

NP: noun phrase, AP: adjectival phrase

Az összetevős elemzés szintjei

- Szó: szófajok szerint (N, V, A, P stb.)
 - Helyettesíthetőség (?)

<i>János fut.</i>	<i>A kislány fut.</i>
<i>János ebédelt.</i>	<i>A kislány ebédelt.</i>

- Csoportok/szerkezetek (*phrases*): típusok szerint (NP, VP, AP, PP stb.)
 - Szemantika: milyen kategóriájú jelentést jelöl? (állítás, entitás, tulajdonság...)
 - Mondattan: hogyan viselkedik a mondatban? Például: helyettesíthetőség.
 1. A csoport belső szerkezete (kisebb összetevők)
 2. A csoport funkciója egy nagyobb szerkezeten belül
- Mondategység / mondat (S)

A nyelvi jelek jelentései milyen típusúak?

A nyelvi jel	jelentés típusa
mondategység, mondat (S)	állítás
főnév (N), főnévi csoport (NP)	entitás
melléknév (Adj)	tulajdonság
számnév	mennyiség
ige (V), igei csoport (VP)	cselekvés, történés, esemény...
...	...

Főnévi csoport: entitást fejez ki, akár a főnév

Konkrét entitás:	<i>Bodri; az alsó szomszéd legnagyobb kutyája.</i>
Entitások egy kategóriája:	<i>kutya; emlős; magyar vizsla; hosszúszőrű fehér kutya.</i>
Entitások egy csoportja:	<i>három kutya; Budapest kutyái 1970. január elsején.</i>
Absztrakt entitás:	<i>ebtartói felelősségbiztosítás; kutyabetegségek.</i>
Fiktív entitás:	<i>a jelenlegi francia király kedvenc kutyája.</i>

A főnévi csoport (NP = noun phrase)

- Olyan szó szerkezet (*phrase*), amely

Szemantikailag: entitást vagy entitások egy csoportját jelöli.

Funkcióját tekintve,

a főnév funkcióit tölti be a mondatban:

- alany,
- állítmány főnévi része,
- tárgy,
- ragozva vagy P tárgyaként határozó,
- birtokos jelző,
- értelmező, főnévi minőségjelző stb.

Belső szerkezetét tekintve,

- tulajdonnév,
- jelzős szerkezet,
- birtokos szerkezet,
- mellékmondatral módosított főnév,
- névmás,
- stb.

Melléknév – minőségjelzős szerkezet

- Főnév és utána egy vele nemben, számban és határozottságban egyeztetett melléknév: $N + Adj \rightarrow NP$

• Jónás 1,4: וַיְהִי הַטֵּיִל רֹחַ-גְּדוֹלָה אֶל-הַיָּם

• Jónás 1,14: וְאֶל-תַּתֵּן עָלֵינוּ דָם נָקִיא

• Jónás 1,12: בְּשָׁלִי הַסַּעַר הַגָּדוֹל הַזֶּה עָלֵיכֶם

mutató névmás és határozott névelő is.

Névelő: határozott főnév(i csoport)

- Névelő (Det), majd azt követi a főnév: Det + N → NP
- Diskurzusban ismeretlen és ismert elemek:

וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת-עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה-אֵיל אֶחָד בְּסֹבֵב בְּקִרְוָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם
וַיִּקַּח אֶת-הָאֵיל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַחַת בְּנוֹ:

*Akkor fölemelte Ábrahám a tekintetét, és meglátta, hogy ott van **egy kos**, szarvánál fogva fönnakadva a bozótban. Odament Ábrahám, fogta **a kost**, és **azt** áldozta föl égőáldozatul a fia helyett. (Gen 22,13, RÚF)*

Exod. 13:6–7:

שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצֵּת וּבִיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לִיקְנוֹן: מִצֹּת יֵאָכַל אֶת שִׁבְעַת הַיָּמִים (...):
***Hét napon** keresztül egyél kovásztalan, és **a hetedik napon** ünnep [legyen] az Örökkévalónak. Kovásztalan fogyasztassék **a hét napon** (...)*

Számnevek: mennyiségjelzős szerkezet

Exod. 13:6–7:

שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצֵּת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לִיקְנוֹן: מִצֹּת יֵאָכַל אֶת שִׁבְעַת הַיָּמִים (...):

*Hét napon keresztül egyél kovásztalan, és a hetedik napon ünnep [legyen] az Örökkévalónak.
Kovásztalan fogyasztassék a hét napon (...)*

- Szórend és egyeztetés szokatlan!

- Jónás 2,1: **וְשִׁלְשָׁה יָמִים** וְשִׁלְשָׁה לַיְלֹת וַיְהִי יוֹנָה בְּמַעַי הַדָּג

Birtokos (és nem birtokos?) szerkezet

• N [constructus] + N [absolutus] → NP

• Jónás 1,5: וַיּוֹנֶה יָרֵד אֶל-יַרְכָּתִי הַסְּפִינָה

• Jónás 2,1: וַיְהִי יוֹנָה בְּמַעַי הַדָּג שְׁלֹשָׁה יָמִים וּשְׁלֹשָׁה לַיְלוֹת

• Jónás 1,6: וַיִּקְרַב אֵלָיו רַב הַחֲבָלִים

• Jónás 2,10: וַאֲנִי בְּקוֹל תּוֹדָה אֶזְבְּחָה-לָּךְ

• Jónás 1,6: קָרָא אֶל-אֱלֹהֵיָךְ

• Jónas 1,7: וַגִּדְעָה בְּנֶשְׁלָמִי הָרָעָה הַזֹּאת לָנוּ

Értelmezős szerkezet

NP [absolutus] + NP [absolutus] → NP

(Lásd még a következő órán is.)

- Jónás 1,2:

קוּם לְךָ אֶל-נִינְוָה הַעִיר הַגְּדוֹלָה

*Kelj fel, és menj **Ninivébe, a nagy városba!***

- Gen 12,5:

וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת-שָׂרִי אִשְׁתּוֹ וְאֶת-לֹט בֶּן-אָחִיו

*És fogta Ávrám **Szárájt, feleségét, valamint Lótot, unokaöccsét.***

Vonatkozó mellékmondat

NP + (C) + S → NP

C: például אֲשֶׁר vonatkozószó

- Gen 12,5a: **וַיִּקַּח אַבְרָם (..) וְאֶת-כָּל-יְרוּכּוֹשָׁם אֲשֶׁר רָכַשׁוּ**
וְאֶת-הַנַּפְשׁ אֲשֶׁר-עָשׂוּ בְּחָרָן
És fogta Ávrám... minden vagyonukat, amelyet szereztek, és minden lelket, amelyet szereztek Haranban.
- Jónás 1,5: **וַיִּטְלוּ אֶת-הַכֵּלִים אֲשֶׁר בְּאֹנִיָּה אֶל-הַיָּם**
És kidobták az összes edényt/eszközt, amely a hajóban [volt], a tengerbe.
- Gen 1,7aβ: **וַיִּבְרָא בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לְרָקִיעַ** וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לְרָקִיעַ
- Gen 1,11 (non-finit S): **תְּדַשֵּׂא הָאָרֶץ לְנֶשֶׂא עֹשֵׂב מִזְרִיעַ זֶרַע**

Viszlát jövő szerdán!